

Nijole Juchnevičiene

Klasična filologija v zgodnjesovjetski Litvi: med evropsko tradicijo in resničnostjo

Litva je v sovjetsko obdobje vstopila z izgubami, ki jih je pravzaprav nemogoče oceniti.¹ Pred letom 1940 sta bila na ozemlju današnje Litve dva centra za klasično filologijo, eden na Univerzi Vytautas Magnus v Kaunasu, drugi na Univerzi Stefan Batory v Vilni, zgodovinski prestolnici Litve, ki je bila v tistem času del Poljske. Povedano natančneje, vilenska univerza se je po prvi svetovni vojni razcepila na dva dela, litovskega in poljskega, vsakega s svojim oddelkom za klasično filologijo.

Med profesorji, ki so poučevali na klasičnem oddelku kaunaške univerze,² sta bila filologa iz Švice, Alfred Senn in Franz Brender, ki sta prevedla litovsko himno v latinščino, Vladimiras Šilkarskis, predstavnik moskovske šole klasične filologije, in Jonas Dumčius, ki je diplomiral na univerzi v Baslu in je bil učenec profesorja Wilhelma Wackernagela. Študenti klasične filologije na univerzi v Kaunasu so poslušali predavanja iz filozofije pri profesorju Vasiliju Sezemanu, ki je študij končal na univerzah v Sankt Peterburgu, Berlinu in Marburgu ter je v litovščino prevedel Aristotelovo razpravo *De anima*. Med letoma 1919 in 1939 sta bila na vilenski univerzi ločena oddelka za latinsko in grško književnost, ki sta ju vodila Jan Oko in Stefan Srebrny.

Univerza v Vilni, ustanovljena leta 1569, je bila nedvomno fenomen med sovjetskimi univerzami. Imela je daljšo tradicijo od številnih podobnih ustanov v Evropi, starejša je bila celo od uveljavljenih univerz v Edinbur-

1 Tomas Venclova, »Four Centuries of Enlightenment: A Historic View of the University of Vilnius, 1579–1979,« *Lituanus (Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences)* 27, št. 1 (1981), dostopno na spletu.

2 Univerzo v Kaunasu so zaprli leta 1950 z izgovorom, da Litva ne potrebuje dveh univerz. Iz nje sta nastala Tehnološki in Medicinski inštitut.

gu in Londonu. Njena zgodovina je tesno povezana z zgodovino Litve. Bila je najstarejša univerza v ZSSR; druga najstarejša je bila v estonskem Tartuju (1632), moskovska univerza (1755) je bila šele četrta, za univerzo v Lvovu (1661).³

Po sovjetski okupaciji leta 1939 je Vilna postala del Litve. Ker je večina poljskih profesorjev in študentov odšla na Poljsko, so leta 1940 Fakulteto za humanistične vede iz Kaunasa premestili v Vilno. Sovjetska zveza si je 15. junija 1940 v skladu s paktom Molotov — Ribbentrop priključila Litvo, skupaj z Latvijo in Estonijo, in začel se je prvi val aretacij in deportacij. V enem samem tednu do začetka vojne so iz Litve deportirali 34.260 ljudi. Ta huda čistka je bila vrhunec stalnega vala represije v baltskih državah med letoma 1940–1941,⁴ večinoma usmerjene proti intelektualcem. Sledila je nacistična okupacija. Univerzo so zaprli ter aretirali nekatere profesorje in študente, med njimi je bil izjemni semitolog Nachmanas Šapiro. Ko se je približevala druga sovjetska okupacija, se je velik odstotek profesorjev in študentov odločil za izgnanstvo. Dokumentacija še ni v celoti raziskana, vendar se število političnih zapornikov in deportirancev v Litvi na začetku okupacije približuje 300.000. V odgovor na vse to je več deset tisoč ljudi sodelovalo v gverilski vojni proti sovjetskemu režimu.⁵

Leta 1944 je sovjetska vojska ponovno zasedla Litvo in represija se je spet začela. Univerzo v Vilni so ponovno odprli leta 1944. Izgube so bile nepopravljive. Študija indoevropskega jezikoslovja, sanskrt, semitologije, arheologije, numizmatike, kulturne zgodovine in filozofije ni bilo več, revije kot *Archivum Philologicum*, *Athenaeum*, *Logos*, *Soter*, *Eranus* in druge so nehale izhajati, akademska združenja in stiki z evropskimi kolegi so bili strogo prepovedani. Študentske organizacije je vilenska univerza po sklepu senata ukinila že 31. julija 1940 in jih nadomestila z enim samim združenjem — Ligo mladih komunistov. Univerzitetna knjižnica je bila oropana knjig in uveden je bil sistem zaprtih fondov, »*specialnye fondy*«, dostopnih samo s posebnim dovoljenjem KGB. Leta 1944 so v skladu z direktivo, ki jo je izdal sekretar CK LKP Antanas Sniečkus, »O zasegu fašistične in protisovjetske literature litovskemu prebivalstvu,« odstranili številne knjige zahodnih znanstvenikov ter knjige, izdane v predvojni Litvi. Na fakulteti se je 16. januarja 1950 oblikoval »Odbor za odstranitev neznanstvenih nazadnjaških knjig,« vendar teh ni ostalo več veliko.

Ključni problem ni bila škoda, ki so jo utrpele ustanove, čeprav je bila znatna, pač pa pomanjkanje akademskega osebja. Septembra 1944 je univerza vsega skupaj zaposlovala 22 ljudi.

3 Venclova, »Four Centuries.«

4 Aleksandras Štomas, »The Baltic States as Soviet Republics: Tensions and Contradictions,« v: *The Baltic States: The National Self-Determination of Estonia, Latvia and Lithuania*, ur. Graham Smith (New York: St. Martin's Press, 1994), 86–87.

5 Gverilsko bojevanje je trajalo deset let, od leta 1944 do 1953. Zadnji borec je preživel vojno za več kot enaindvajset let, ubit je bil leta 1965.

Najbolj kvalificirane med visokošolskim osebjem, to so bili sicer maloštevilni nekdanji predavatelji na univerzi, so partijski funkcionarji že od samega začetka šteli za nezveste režimu. Peganjali so jih ali pa so jih prisilili v »prevzgojo«. Med njimi so bili profesorji kot Vasilij Sezeman, ki je bil leta 1950 obtožen protisovjetskega delovanja in je bil izgnan v delovno taborišče v Tajšetu v bližini Irkutska. V Litvo se je vrnil leta 1958. Imel je več sreče kot nekateri drugi, na primer Lev Karsavin, filozof religije in medievalist, ki je diplomiral na Fakulteti za zgodovino in filologijo Univerze v Sankt Peterburgu in postal profesor na sanktpeterburškem Inštitutu za zgodovino in filologijo. Leta 1927 je dobil profesuro na Univerzi v Kaunasu. Ko je leta 1940 zapustil Kaunas in odšel v Vilno, so ga odstavili z učiteljskega mesta in delal je kot direktor Muzeja umetnosti v Vilni. Leta 1949 je bil aretiran in obsojen na deset let zaporne kazni v taborišču Abez v avtonomni sovjetski socialistični republiki Komi. Umrl je leta 1952 v taboriščni bolnišnici. Profesorja Stefana Ehrenkreutza, zadnjega rektorja Univerze Stefan Batory, je KGB aretiral leta 1945 in ga mučil do smrti.

Da bi nadomestili tiste, ki so bili razrešeni ali so zapustili Univerzo »na lastno željo«, so »pomoč« običajno poslali iz Rusije, celo s Kavkaza. Ti »specialisti« so bili večinoma nezadostno usposobljeni amaterji, ki se niso ozirali na litovsko zgodovino, tradicijo ali prebivalstvo.⁶

Politično preganjanje profesorjev in študentov je trajalo več kot trideset let. Leta 1951 je Marcelinas Ročka, ki je diplomiral na klasičnem oddelku kaunaške univerze in je poučeval latinščino, grščino in antično književnost na univerzi v Vilni, postal rektor vilenskega Inštituta za usposabljanje učiteljev,⁷ a ga je KGB leta 1955 inkriminiral in razrešil. Naslednjih šest let ni mogel najti nobene zaposlitve. Njegov primer nikakor ni bil edini. Nekemu mojemu mlademu in nadarjenemu kolegu, ki je diplomiral na vilenski univerzi leta 1980, niso dovolili poučevati na univerzi zaradi »neprimerne porekla« — njegovo družino so imeli za »nacionalistično« in nelojalno do sovjetskega režima.

Takoj po sovjetski okupaciji se je v Litvi spremenila narava izobraževanja. Vse izobraževalne institucije, ki niso bile v državni lasti, so nacionalizirali. Zakon o nacionalizaciji osnovnih šol, tehniških šol in vrtcev je bil sprejet 8. avgusta 1940, 24. avgusta je sledila nacionalizacija srednjih šol. Po skoraj desetih letih so se vse gimnazije preoblikovale v srednje šole (1949/1950). Čeprav so bile šole po imenu splošne, so bile po vsebini politehniške narave.

Univerza se je preoblikovala po vzoru sovjetskih univerz: ustanovljena je bila združena Zgodovinsko-filološka fakulteta, Filozofsko fakulteto pa so zaprli. Nastali so novi oddelki, kot je bil Oddelek za vojaško usposabljanje, Oddelek za marksizem-leninizem in Oddelek za zgodovino komunistične partije, profesure pa so običajno dobivali mladi »specialisti« iz Moskve. Ti »se niso

6 Alfredas Bumblauskas et al., *Universitas Vilnensis 1579–2004* (Vilnius: Vilnius University, 2004), 50, dostopno na spletu.

7 Ustanovljen leta 1939.

mogli pohvaliti ne s svojim znanjem o marksizmu ne s kakšnimi človeškimi kvalitetami,⁸ imeli pa so velik vpliv pri odločanju. Univerza je bila podvržena diktatu partije, ki so jo vodili iz Moskve.

Najbolj sta trpela humanistika in družboslovje, saj sta veljala za ideološko najbolj prikladna.⁹ V učne načrte osnovnih, srednjih in višjih šol so uvedli nove predmete, denimo zgodovino ZSSR, ustavo ZSSR in ruščino. Predmete, ki so veljali za nepotrebne ali neprimerne, denimo latinščino, grščino, religijo, filozofijo in druge, so izključili ne le iz šolskih učnih načrtov, temveč tudi iz univerz. Poučevanje tujih jezikov je bilo v praksi omejeno na ruski jezik in književnost, predmeta, ki jima je bila v učnih načrtih priznana dvakrat večja pomembnost kot pouku litovščine, litovske književnosti in svetovne književnosti. Ekspanzija poučevanja ruskega jezika in književnosti v šolah je postala osnova za rusifikacijo kulture.¹⁰

V prvem letu okupacije je bila ustanovljena Akademija znanosti litovske sovjetske socialistične republike kot del Akademije znanosti ZSSR, vendar so bili njeni humanistični inštituti (za litovski jezik, za litovsko književnost, za litovsko zgodovino) v primerjavi z inštituti predvojnih univerz zelo ozko usmerjeni. To je ustrezalo načelu litovske KP, »vzgajati domače strokovnjake, ne glede na njihovo akademsko usposobljenost«. ¹¹ Tako je bilo kulturno in intelektualno življenje v celoti porušeno. Nastajati je začela nova, takoiimenovana sovjetska kultura — in spremljala jo je nenavadna nova morala.

Po letu 1940 so bili vsi klasični študiji združeni na univerzi v Vilni. Oddelek za klasično filologijo se je postopoma oblikoval iz mladih diplomantov univerz v Kaunasu in Vilni, ki so bili tedaj večinoma gimnazijski učitelji ali šolski inšpektorji; bili so brez akademskih izkušenj in ambicij, njihovo znanje latinščine in grščine pa je bilo zelo dobro. Samo en član oddelka, Jonas Dumčius, diplomant baselske univerze, se je že prej ukvarjal z znanstvenim raziskovanjem. Drugi, Merkelis Račkauskas, ki je doštudiral na univerzah v Sankt Peterburgu in v Odesi, se je oddelku pridružil pet let kasneje, leta 1949.

Univerza je bila že od prvih let sovjetske oblasti dalje strogo nadzorovana. Po sklepu partijskega komiteja vilenske univerze so od vseh oddelkov zahtevali seje dvakrat mesečno; pri tem je bilo treba voditi podrobne zapisnike. Te zahteve so se strogo držali še več kot petnajst let po vojni. Zapisniki sej Oddelka za klasično filologijo iz prvih let sovjetske vladavine so se na srečo ohranili in predstavljajo primarni vir ne le za pričevanje o tem, kako je deloval sovjetski birokratski in ideološki aparat, ampak tudi za usodo klasičnih študijev in klasičnih filologov v zgodnjesovjetski Litvi.

8 Venclova, »Four Centuries.«

9 Na splošno so v Litvi v sovjetskem obdobju izvirne šole razvila samo tista področja znanosti, ki jih je ideologija najmanj zadevala, denimo matematika in fizika (*Universitas Vilnensis 1579–2004*, 49).

10 Brunevičiute, »Effect,« 113.

11 Štromas, »Baltic States,« 95.

Učitelji so bili podvrženi represivnemu vzdušju sumničenja, zahtevam po aktivnem političnem udejstvovanju, nenehni ideološki »vzgoji« in »prevzgoji«. Vse to jih je odvrčalo od resnega znanstvenega raziskovanja. Vseeno pa je jasno, da je bil oddelek vez s tistim, kar je bilo na prvi pogled v celoti izgubljeno, to je s klasičnim ter humanističnim izobraževanjem in raziskovanjem; v danih razmerah je skušal ohraniti in oživiti klasične študije. Oddelek je preživel, uspelo mu je vzdržati celo odločitev sovjetskega ministrskega sveta iz leta 1954, da ukine vse klasične oddelke razen tistega na moskovski univerzi. Predstavljal je edino središče za klasično filologijo ne le v Litvi, ampak v celotni baltski regiji, saj je bila katedra na univerzi v Tartuju v skladu s sklepom iz leta 1954 ukinjena.¹² Univerza v Vilni je program klasične filologije ohranila od leta 1945 do 1969, s premorom med letoma 1953 in 1958. Celo ko je bil program po letu 1969 odpravljen kot »nepomemben in nezdružljiv s kulturnimi in strokovnimi potrebami«, oddelka niso razpustili. Po nekaj letih so zato program obnovili, a le kot vejo študijskega programa litovščine.

Na prvi seji novega oddelka 11. marca 1941 (zapisnik št. 1) so bili prisotni štirje učitelji in dekan fakultete; Jan Oko je bil še vedno član oddelka, a je kmalu odšel na Poljsko. Sejo je vodil dekan, saj oddelek še ni imel predstojnika. Glavna točka dnevnega reda je bila reorganizacija učnega načrta po vzoru sovjetskih univerz. Na zasedanju so sprejeli odločitve o petletnem trajanju študija, o načrtu za program študija klasične filologije in o pripravi memorandumu v zvezi s ponovno uvedbo latinščine v šole. Iz tega je jasno, da se je v tistem času ukinjanje latinščine v učnih načrtih že začelo.

Med drugo sejo 29. marca 1941 je oddelek odobril učni načrt za klasično filologijo (zapisnik št. 2). Prvi projekt učnega načrta ni ohranjen, je pa iz beležk tretjega zasedanja (zapisnik št. 3) 12. aprila razvidno, da je bilo treba učni načrt prilagoditi zahtevam oblasti (v zapisniku imenovane »Odbor za načrtovanje«). Na četrti seji 12. junija so program odobrili, a s prepolovljenim številom predavanj; ostali sta po dve uri tedensko za latinske in grške avtorje ter za rimsko in grško zgodovino. Deset dni kasneje je napadel Tretji rajh.

Do pete seje je prišlo po vojni, 15. januarja 1945 (zapisnik št. 5). Oddelek je bil prisoten *in corpore* — skupno trije člani. Število učiteljev je naraščalo zelo počasi. V začetku naslednjega leta so bili učitelji štirje, dve leti kasneje pa sedem. Zapisniki povojnih sej ne kažejo le spretnosti, s katero so lansirali politične in ideološke kampanje v Litvo kot odmev na dogajanje v Moskvi, ampak pričajo tudi o vedenjskem vzorcu, ki so ga privzeli litovski intelektualci, da so bili lahko kos vsem absurdom tedanjega položaja. Takoj lahko opazimo določeno dvojnost med uradnim vedenjem pod budnim očesom javnosti, kakršno odražajo zapisniki, in neuradnim vedenjem v zasebni sferi, kakršno poznamo iz intervjujev in spominov.

12 Andrej K. Gavrilov, »Russian Classical Scholarship,« v: *The Classics in East Europe: Essays on the Survival of a Humanist Tradition*, ur. Gregory Nagy in Victor Bears (Worcester, Mass: American Philological Association, 1995), 66.

Učitelji na oddelku si niso posebej prizadevali za vzpon na vodstveni lestvici. Število komunistov med njimi ni presegalo 15 odstotkov.¹³ Predstojniki oddelka večji del sovjetskega obdobja niso bili člani partije. Niti eden od profesorjev ni sodeloval na tako imenovanem Prvem kongresu intelektualcev SSRL med 10. in 14. julijem 1947. Odstotek študentov klasične filologije, ki so bili člani komsomola ali partije, je bil v primerjavi z drugimi oddelki nenavadno majhen. Med letoma 1948 in 1958 ni bilo nobenega. Ob študentih, za katere se je vedelo, da redno hodijo v cerkev, so bili nekateri bivši ordinandi, ki jih kot take navaja zapisnik. Kot kažejo zapisi, je bil predstojnik oddelka neprestano podvržen graji univerzitetne partije in komsomolskih komitejev zaradi neučinkovitega »pedagoškega« dela med študenti. Na dnevni red so uvrstili izboljšanje situacije; o tem so ubogljivo razpravljali na sejah oddelka in sprejeli odločitev, »da bodo ideološko delo s študenti okrepili in se na predavanjih borili proti buržoazni ideologiji in religioznosti,« a se ni v resnici nič spremenilo.¹⁴ Študenti klasične filologije se očitno niso bili pripravljeni pridružiti vrstam komsomola in litovske KP, vendar pa ni bil nikoli noben študent iz političnih razlogov izključen iz univerze.

Načrt ideološke propagande je bil takrat že zasnovan tako, da je vključeval vse člane skupnosti. Naslovi plenumskih sklepov litovske partije govorijo sami zase — na primer sklep Petnajstega plenuma leta 1947 »O izboljšanju izobraževalnega dela med študenti« ali sklep Petega plenuma leta 1950 »O izboljšanju izobraževalnega dela v litovskem narodu«, kjer je bil poudarek na ideološkem delu s študenti, bodočimi srednješolskimi učitelji; ali sklep Sedmega plenuma leta 1957 »O izboljšanju politično-izobraževalnega dela med šolarji«.

Ideološko delovanje je veljalo za bistveno sestavino posameznikove akademske kariere. Strokovne kompetence so bile manjšega pomena. Petnajsti plenum centralnega komiteja je leta 1947 izjavil, »da na predavanjih nekaterih univerzitetnih profesorjev izstopa sovražna ideologija«. Plenum je ukazal komunistom na »univerzah organizirati neizprosni boj proti vplivu buržoazne ideologije, apolitični drži, pomanjkanju ideološkega dela in hlapčevstvu nasproti nazadnjaški buržoazni kulturi«. Plenum je pozval vse oddelke, »naj se odločneje borijo proti ideološkim odstopanjem«. Decembra 1948 je znanstveni svet vilenske univerze odločil, »da bo nadzoroval ideološko stopnjo predavanj«. Člani sveta *ex officio* so bili takrat sekretar univerzitetnega partijskega komiteja, sekretar univerzitetnega komsomola in predsednik univerzitetnega sindikata.

Šesti kongres litovske KP je leta 1949 poudaril, da je partija »okrepila svoj boj proti ostankom buržoazne nacionalistične ideologije in hlapčevstvu nasproti zahodnjaški buržoazni kulturi; vseeno pa so ideološki standardi neka-

¹³ Leta 1945 je imela LKP le 3.500 članov.

¹⁴ Glej zapisnik št. 38 z dne 25. decembra 1948; št. 58 z dne 12. novembra 1949; št. 60 z dne 10. decembra 1949; št. 62 z dne 14. januarja 1950; št. 69 z dne 20. aprila 1950; št. 5 z dne 4. novembra 1958.

terih predavanj in seminarjev na vilenski univerzi še vedno nizki.¹⁵ Na sestanku komunistov Univerze v Vilni 15. januarja 1956 so sprejeli odločitev o stenografiranju predavanj. Takšni primeri dajejo kar najjasnejši dokaz pritiska v smeri intelektualnega podrejanja; intelektualci so bili preprosto prisiljeni kazati zvestobo režimu. Ustrežljivost nikakor ni bila prostovoljna.¹⁶

Na seji 12. decembra 1949 (št. 60(65)) je oddelek sklenil, da morajo učitelji o svojih ideoloških dosežkih poročati na štirinajst dni. Njihova poročila, kakor so zapisana, so politično hiperkorektna in jih lahko povzamemo takole: »vsak učitelj naj bo zagovornik marksizma-leninizma in materialističnega svetovnega nazora, bорец proti praznoverju, kot je religija, proti buržoaznemu idealizmu in individualizmu«. Elita je torej že obvladala slog sovjetskih magičnih zarotitev.

Za vsakega učitelja na oddelku je bila obvezna tudi udeležba na večernih predavanjih na Ljudski univerzi marksizma-leninizma; pričakovalo se je, da bo javno predaval o aktualni politiki in neprestano izkazoval svojo politično ozaveščenost. Prvi nadzornik nad temi aktivnostmi, zlasti nad ideološko vsebino predavanj, je bil predstojnik oddelka. Do srede osemdesetih let predstojniki oddelka niso bili člani partije, a so se morali vseeno ukloniti diktatom partijskega komiteja. V skladu z eno njegovih zahtev je moral celoten oddelek dvakrat mesečno prisostvovati predavanjem, obravnavati njihov namen, vsebino, metode in ideološke standarde. Zapisniki odražajo iznajdljivost in smisel za humor, s kakršnim so se učitelji spopadali z absurdnostjo položaja. Ohranjena besedila pričajo o posebni retoriki, o nekakšni značilno sovjetski sofistiki. Nihče, niti predavatelj, ni verjel temu, kar je bilo rečeno. Predavatelji so imeli kar nekaj težav pri združevanju nezdružljivega — denimo pri hkratnem poučevanju latinščine ali antične književnosti in marksizma-leninizma. Tu je nekaj odlomkov iz zapisnikov:

»Solonove pesnitve so polne napredne politične misli — med predavanjem jih je treba omenjati v skladu s teorijo razrednega boja« (št. 55 z dne 15. septembra 1949);

»Evrikleji, šibki starki, je bilo naročeno, naj umije Odisejeve noge, pri čemer je bil on močan mož. Vprašamo se lahko, kdaj, kje in v kakšni državi je bilo kaj takega mogoče. Kjerkoli, samo pri nas ne« (št. 63 z dne 16. januarja 1950);

»Platonov ideal lepega, dobrega in resničnega ni primeren za sovjetsko ljudstvo: kar je dobro za lastnike sužnjev, za nas ni sprejemljivo« (št. 63 z dne 16. januarja 1950);

15 Učitelji so bili pod ideološkim nadzorom do konca sovjetskega obdobja; avtorica tega članka ve to iz lastnih izkušenj.

16 Valdemaras Klumbyšs, »Behaviour Models of Soviet Lithuania's Cultural Elite,« (doktorska disertacija, Univerza v Vilni, 2009), 19, 23.

»Sokratov dajmonion ni božanstvo, ampak skupek zdrave pameti, močne volje in čistega srca« (št. 63 z dne 16. januarja 1950);

»Sokrat ni bil veren; ni verjel v bogove, le priliki se je prilagajal« (št. 63 z dne 16. januarja 1950);

»Med prevajanjem rekla *turbato melius capiuntur flumine pisces* [ribe se lažje lovi v razburkani vodi] — je treba misel povezati z dejanji kapitalističnih držav (Amerike, Velike Britanije in drugih), ki si prizadevajo spodkopati temelje mladih demokratičnih držav in skaliti njihovo življenje« (št. 67 z dne 23. aprila 1950);

»Pri obravnavi Plavta je treba poudariti razliko med antičnim in sovjetskim gledališčem ter dosežke sovjetskih dramatikov« (št. 15 z dne 25. aprila 1951);

»Med obravnavo Ajshila velja omeniti problem njegove religioznosti; poudariti je treba, da Ajshil ni bil veren in da si je prizadeval izničiti prepričanje o vplivu olimpskih bogov na človeško življenje« (št. 3 z dne 20. oktobra 1950);

»Grška lirika je vzknila iz razrednega boja« (št. 7 z dne 27. oktobra 1950);

Za ideološko vzgojo študentov so kot zlasti primerna veljala naslednja besedila:

De exitio imperii Romani — učitelj naj o padcu rimskega imperija govori z marksističnega stališča;

De discordia plebis et patrum — komentirati s stališča razrednega boja;

Germanorum malitia — poudariti okrutnost in lahkomiselnost nemškega naroda in to ponazoriti s primeri iz druge svetovne vojne; učitelj naj prav tako poudari razliko med antičnim in sovjetskim junaštvom — slednje ni individualno, ampak množično in za množice;

De nuptiis — primerjati položaj žensk v antičnem Rimu in odnos do družine in žensk, kot ga odraža *Komunistični manifest*.

Omenjena besedila so iz prve izdaje latinskega učbenika, ki sta ga sestavila dva učitelja z oddelka, Eugenijus Frolovas in Merkelis Račkauskas.¹⁷ Oddelek se je odločil, da zaradi številnih domnevnih pomanjkljivosti ne bo uporabljal prevedenega učbenika Šendjapina in Popova (zapisnik št. 57(62) z dne 15. oktobra 1949),¹⁸ ampak bo namesto tega pripravil nov učbenik. Ta je izšel leta 1952. Poleg omenjenih besedil sta bili denimo naslednji:

17 Eugenijus Frolovas in Merkelis Račkauskas, *Lotynų kalba* (Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1952).

18 Eden glavnih razlogov za uvrstitev teh besedil v učbenik je bil »zaradi njihovih estetskih posebnosti in ne [...] zaradi njihove ideološke ustreznosti«.

LITUANIA NOVA. Multi et magni sunt processus, quos populus Lituanus in rebus oeconomicis et in litteris artibusque habet. Magno bello pro patria finito omnes, qui laborant, incolae Lituaniae suam rem publicam sovieticam summis studiis augere coeperunt. In Lituania multae fabricae exstructae sunt, quo facto hominum operiorum genus corroboratum est. Utique agricolarum conditio mutata est, nam plurimi eorum vicinos agros in unum corpus confuderunt atque viribus unitis colere coeperunt.¹⁹

NOVA LITVA. Številni in veliki so koraki, s katerimi je litovski narod napredoval na področju ekonomije, književnosti in umetnosti. Ko se je končala velika vojna za obrambo domovine, so vsi delovni prebivalci Litve z velikimi naperi začeli graditi svojo sovjetsko republiko. V Litvi so zgradili veliko tovarn, s čimer so okrepili delavski razred. Položaj kmetov se je seveda spremenil, saj je večina sosednja polja združila v eno zemljišče in ga začela obdelovati s skupnimi močmi.

DE MOSQUA. Praeclare hoc, dum Mosquam salutat, Stalinus dixit: Mosquam non solum incitamentum ad novam multitudinis dominatus formam sovieticam instituendam esse, sed etiam cum omnibus laborantibus ubicumque sint, tum omnibus gentibus ac nationibus quasi signum esse, sub quo libertatem suam recuperaturi sint omni paucorum dominatu atque imperio sublato; Mosquam praeconem pugnantium contra eos, quicumque novum bellum incendere velint, pro merito haberi.²⁰

O MOSKVI. Stalin je med pozdravom Moskvi izrekel znamenite besede: Moskva ni postala le spodbuda novemu sovjetskemu sistemu moči množice, ampak tudi nekakšen simbol tako za vse delavce, kjerkoli že so, kot tudi za vsa ljudstva in narode, nekakšno znamenje, pod katerim se bodo ponovno osvobodili vladavine peščice in prevzeli oblast; po pravici velja Moskva za glasnico borcev proti vsem tistim, ki želijo začeti novo vojno.

Ena od vaj je terjala prevod besedila *Kolektivizacija* v latinščino (str. 111); tekst sega čez celo stran.

Avtorja sta v latinsko besedišče vpeljala neologizme: *socialista*, *socialisticus*, *socialismus*; *capitalista*, *capitalisticus*, *capitalismus*; *fundus collectivus* (kolhoz), *communista*, *colonus rapax* (kulak), *fabrica*, *res oeconomicae* itd.

Obenem pa so bila ob navedenih tudi besedila kot *Baptisatio Mindowe* in *De baptismo Gedimini*, izvlečka iz *Zgodovine Litve*, ki jo je sredi 17. stoletja napisal Wojciech Wijuk Kojalowicz. Do 19. stoletja so takšne odlomke uporabljali kot glavni vir za litovsko zgodovino.

Kljub trudu oddelka za klasično filologijo, da bi z besedilom ustregel režimskim zahtevam, pa je eden prvih diplomantov z oddelka, ki je s študijem končal leta 1950 in je takrat že predaval na Inštitutu za usposabljanje

19 Str. 59–60.

20 Str. 114–115.

učiteljev,²¹ v svoji recenziji učbenika, objavljeni v dnevniku *Sovjetska Litva* [*Sovetskaja Litva*], avtorja napadel in se obregnil ob nizko ideološko raven priročnika.

Citirani odlomki so iz zapisov v obdobju 1950–51, vendar isti slog prevladuje v zapisih skozi naslednjih petnajst let. Vse to je bilo očitno namenjeno tistim, ki so brali zapisnike, in naj bi dokazovalo takoimenovano »ideološko ustreznost« klasičnega izročila. Kot je opazil Aleksandras Štomas, ni bilo v prvi polovici petdesetih let v baltskih državah nobenih domačinov več, ki bi sovjetski režim še vedno podpirali iz idealizma ali prepričanja. V tem času sta že prevladala realistično dojemanje politične situacije v svetu in sprijaznjenost z razmerami. Družbeno prizorišče je obvladovala uradna sovjetska ideologija. Za razmerje med baltskimi narodi in sociopolitičnim sistemom, v katerem so živeli, je bila značilna nenavadna kombinacija preproste sprijaznenosti in popolnega nasprotovanja.²²

Nihče izmed učiteljev na ponovno vzpostavljenem oddelku ni imel ustrezne akademske izobrazbe, kar je bil problem. Leta 1945 je bila univerza vključena v sistem, ki je omogočal podeljevanje diplom, in je pridobila pravico do izvajanja podiplomskih študijev. Oddelek je dovoljenje za izvajanje doktorskih študijev dobil leta 1951; disertacijo za »kandidata znanosti« so prvi predložili štirje člani oddelka, večinoma na podlagi prevodov (Evripidova *Medeja*, Kornelij Nepot, Longos).²³ Pravico izvajanja podiplomskih programov so ukinili sredi sedemdesetih let, priznali so jo le univerzam v Leningradu, Moskvi in Tbilisiju. Od takrat dalje so disertacije pisali le v ruščini in jih zagovarjali samo v Moskvi in Tbilisiju. Dva izmed učiteljev današnjega oddelka, vključno z avtorico tega članka, sta bila doktorska študenta (takrat so jih imenovali »aspiranti«) na Univerzi Andreja Ždanova v Leningradu, vendar sta svoji doktorski disertaciji napisala na univerzah v Tbilisiju in Moskvi.

Po vojni je na univerzi obstajal tudi drugačen postopek za »kandidata«, ki je nameraval doktorirati. V veljavi je bil kakšnih pet let; ustvarjen je bil v posebno korist zvestim članom partije in uporabljali so ga samo z dovoljenjem sekretarja univerzitetnega partijskega komiteja. Diplome so podeljevali na podlagi odločitve o strokovni oceni disertacije. Edini učitelj na oddelku, ki je postal »kandidat« v skladu s tem postopkom (leta 1948), je bil v tistem času tudi edini član partije na oddelku.

21 Leta 1967 je bil imenovan za ministra za izobraževanje.

22 Štomas, »Baltic States as Soviet Republics,« 97, 101.

23 Prvi objavljen prevod v sovjetskem obdobju je bil *Vklenjeni Prometej* (*Prometheus vincitus*, 1947), ki mu je čez dve leti sledil prevod Apulejevih *Metamorfoz* (*Metamorphoses*). Med prvim sovjetskim desetletjem (1945–1955) sta izšla samo še dva prevoda dramskih del, *Sedmerica proti Tebam* in *Dvojčka* (*Septem contra Thebes, Menaechmi*) ter nekateri prevodi latinskih pesmi (v učbeniku *Lingua Latina*). V naslednjih dveh desetletjih se je število novih prevodov podvojilo. Prvi prevod Lukrecijeve pesnitve *O naravi sveta* (*De rerum natura*) je nastal leta 1964. Med letoma 1976–1988 je izšlo 42 različnih knjig — dvakrat toliko kot v prejšnjih dveh desetletjih. Za podrobnosti glej »Index operum Graecorum Latinorumque in Lituanicam linguam versorum«, dostopen na spletu.

Raziskovanje je partija ozko zamejila in pri tem narekovala pogoje znanstvenikom. Smernice za klasično filologijo so v Sovjetski zvezi postavili v začetku leta 1948, v uvodniku četrtnetnika *Vestnik drevnej istorii* (*Vestnik za antično zgodovino*), z naslovom »Proti hlapčevstvu nasproti tujemu [inostranščina] na področju antične zgodovine«. ²⁴ Uvodnik je vodilne ruske klasične filologe na žaljiv in robot način obtoževal hlapčevstva nasproti kapitalistični znanosti in zahodni kapitalistični kulturi kot taki. Glede na uvodnik je bil glavni dosežek sovjetske socialistične revolucije moralni in ideološki preporod sovjetskega naroda, kot je razvidno iz del Molotova, Ždanova in Stalina. Ideologija je integralni del znanosti in metodološka osnova vsakega znanstvenega udejstvovanja. Kjer ni nobene napredne ideologije, je zatrjeval uvodnik, kjer torej ni marksizma-leninizma, tam ni prave znanosti. Kljub dejstvu, da je sovjetska in zlasti ruska znanost v svetu že vodilna, še vedno obstajajo nekateri predstavniki nekdanih intelektualcev, ki s svojim zanašanjem na zahodnjaško tradicijo in kapitalistično ideologijo blatijo ime sovjetskih učenjakov. Eden izmed njih je Salomo Luria, profesor na leningrajski univerzi, ki je v svoji knjigi o Herodotu, objavljeni leta 1947, popustil mnogim zahodnim znanstvenikom, kot so denimo Jacoby, Meyer, Carry, Ehrenberg in drugi. Omenja njihova dela in jih nekritično navaja. V bibliografijo v svoji knjigi je vključil samo devet publikacij ruskih filologov. Nekaj citatov iz tega članka lahko prikaže gorečnost neznanega (*sic!*) avtorja: ²⁵ »Kako naj si to razlagamo? Je mar mogoče, da sovjetski filolog, kot je Luria, ni imel ruskega besedila, ampak je bil prisiljen prevajati iz nemščine?« — »Ta praksa podajanja kapitalistične ideologije Lurii ni tuja. V svojem prejšnjem delu *Oris zgodovine antične znanosti* sledi mnenju kapitalističnih filologov o Aristotelu in ne upošteva del Marxa in Engelsa. Luria ne uporablja metodologije marksizma-leninizma, zato so njegove knjige neznanstvene in pristranske.« Članek se konča z navdihnjeno ugotovitvijo: »Nauk Marxa, Engelsa, Lenina in Stalina je vse-mogočen, ker je resničen.« ²⁶

Morda je odveč pripomniti, da je bil Salomo Luria eden vodilnih in najbolj znanih ruskih klasičnih filologov, njegove knjige pa so preživele kljub kritikam v omenjenem uvodniku. Izvod njegove knjige o Herodotu si je še vedno mogoče ogledati v knjižnici Oddelka za klasično filologijo vilenske univerze.

Ta val preganjanja filologov je Litvo dosegel konec leta 1948, a je takrat že nekoliko popustil. Na oddelčni seji dne 9. oktobra (zapisnik št. 33) so morali profesorji premisliti svoje predssovjetsko znanstveno delovanje ter se svojih takratnih objav lotiti z javno samokritiko. Predstojnik Jonas Dumčius, edi-

²⁴ *Vestnik drevnej istorii* 1, št. 23 (1948): 3–11. Revija je bila ustanovljena leta 1937 in specializirana za historično raziskovanje antike, arheologijo in epigrafiko; glej Gavrilov, »Russian Classical Scholarship«, 62.

²⁵ Članek ni podpisan; na prejšnji strani je le ime urednika — Aleksandr V. Mišulin.

²⁶ »Učenie Marksa-Engelsa-Lenina-Stalina vsesil'no, potomu čto ono verno« (11).

ni, ki je imel izkušnjo izpred vojne, je govoril o svojem članku »Atenska demokracija«, objavljenem pred vojno v *Enciklopediji Litve*. Zapisniki ponujajo povzetek njegovega govora, kjer Dumčius pojasnjuje, da je omenjeni članek neznanstven in napisan v idealističnem tonu, saj kot avtor sam tedaj ni bil seznanjen z dialektičnim materializmom. »Zdaj, ko je *Enciklopedija* prepovedana in ni več v obtoku, omenjeni članek ne bo povzročil večje škode.«

Uvodnik v zgoraj omenjeno revijo *Vestnik drevnej istorii* je bil glavna točka obravnave na oddelčni seji dne 11. decembra 1948, približno deset mesecev po njegovi objavi (zapisnik št. 38). Predstojnik oddelka je poročal o članku in ga komentiral. Članek je po njegovem velik prispevek h klasični filologiji; zahodnjaško akademsko raziskovanje nima nobene vrednosti, ker je idealistično; filologi, ki niso seznanjeni z marksizmom-leninizmom, nimajo pravega znanja o zgodovini in družbi. Pripomniti gre, da je Jonas Dumčius, čigar besede — resnične ali ne — so na ta način podane v zapisniku, izhajal iz premožne in zelo verne družine; njegov brat je bil katoliški duhovnik. Diplomiral je na eni najboljših univerz, bil je predan raziskovalec in morda najvidnejši klasični filolog v Litvi v tistem času. Nikoli ni bil komunist in nikoli ni bil znan kot sovjetski aktivist. Ko je umrl Stalin in so se morali vsi zaposleni na univerzi udeležiti spominske seje, je bil Jonas Dumčius tako zatopljen v svoje delo, da je na sejo popolnoma pozabil in sploh ni opazil, da je v univerzitetni knjižnici ostal sam, tako pravi anekdota.

Konformizem ni bil sam sebi namen in ne razkriva miselnosti filologov, ki so ga bili prisiljeni sprejeti. Večina litovskih intelektualcev je uspela konformizem združiti s takoimenovanim »konservacionizmom«; to je pomenilo, da je posameznik skušal izkoristiti svoj položaj in si na njem prizadeval za dobro skupnosti narediti vse, kar je bilo mogoče.²⁷ Ohranitev kulturne identitete je bila Litovcem (pa tudi Estoncem in Latvijcem) od nekdaj pomembnejša kot napadalni nacionalizem.²⁸ Oddelka za klasično filologijo kljub težavam niso nikdar zaprli. Dokler je obstajala univerza, je deloval tudi oddelek in njegov akademski zbor se je po svojih najboljših močeh potrudil ohraniti litovsko tradicijo klasične izobrazbe. Delovanje oddelka je bilo pomemben kulturni dejavnik v prizadevanju za ohranitev evropske dimenzije litovske kulture. Oddelek si je močno prizadeval za ponovno uvedbo latinščine v šole (glej sklepe sej z dne 11. marca 1941; 26. marca 1949; 9. septembra 1949; 15. oktobra 1949; 28. novembra 1956 in 21. decembra 1958); za uvedbo latinščine kot dopolnilnega predmeta za študente prava, medicine in biologije (2. april 1947); za povečanje števila učnih ur latinščine (29. marec 1946; 13. marec 1948) in podobno. Oddelek je pripravil in tiskal številne publikacije za splošno izobrazbo, ali pa si je zanje vsaj prizadeval. Leta 1952 so sprejeli sklep o pripravi latinsko-litovskega slovarja; 28. novembra 1956 so spreje-

27 Štomas, »Baltic States«, 103.

28 Nicholas Hope, »Interwar Statehood: Symbol and Reality in Baltic States«, v: Smith, *Baltic States*, 59.

li sklep, da »se v množičnih medijih obravnava problem znanja o klasičnem svetu in kulturi«; 25. aprila 1957 je bil sprejet sklep, »da izide *Antologija klasične književnosti*«.

Eden večjih oddelčnih uspehov je bila ponovna uvedba latinščine v takoj imenovanih humanističnih šolah leta 1967. Profesorji so storili vse, kar je bilo v njihovi moči, da so dobili dovoljenje Ministrstva za visoko šolstvo ZSSR. Tedanji predstojnik oddelka je bil pogosto v Moskvi. Diplomanti oddelka so bili prvi učitelji latinščine v humanističnih šolah. Oddelek je podpiral učitelje latinščine, oblikoval učne načrte in izdajal latinske in grške učbenike tako za visokošolske izobraževalne institucije kot za srednje šole.

Primer Litve je jasen dokaz, da vseh dokumentov obravnavanega obdobja ne gre jemati dobesedno.

Prevedla Živa Borak